

Rolf Kuschels bog *Psykologer i CIA's tjeneste – eksperimenter med sindelagskontrol* handler, som titlen indikerer, om hvordan (fortrinsvis amerikanske) psykologer i tidernes løb har arbejdet tæt sammen med CIA om at opnå en række lyssky formål såsom at kunne nedbryde menneskers hukommelse eller at skabe komplet "sindelagskontrol". Om end det lyder noget absurd, så er det ikke desto mindre virkeligheden: Kuschel beskriver i sin bog, hvordan psykologer fx arbejdede på at kunne fjerne menneskers hukommelser (via bl.a. elektrochok) og at "installere" nye minder.

Kuschels bog belyser ikke blot CIA's mål om at "vinde" henholdsvis den kolde krig og krigen mod terror gennem brugen af psykologisk forskning, men også de dybt uetiske midler som de i samarbejde med psykologer tog i brug. Hans ambition er at bringe "[...] nye psykologgenerationer til at lære af forgængernes alvorlige vildfarelser". Dette er et sympatisk og vigtigt mål, men spørgsmålet er om dette lykkes fuldt ud.

På bogens godt og vel 150 sider undersøger Kuschel, hvorledes psykologien og USA's militær har samarbejdet endda siden tiden fra før, CIA som sådan opstod. Bogen er inddelt i 11 kapitler af lidt vekslende længde. Størstedelen af bogen beskriver tidsperioden fra ca. 1950-1970 og de samarbejder, som en række prominente psykologer havde med CIA i denne årrække (specielt 1950'erne). Kuschel beskriver blandt andet, hvordan psykologer fra 1950'erne og fremefter eksperimenterede med "sensorisk deprivation" (hvor folk iført iltmasker nedsænkes i kulsorte vandtanke i timevis), hvordan de som nævnt eksperimenterede med elektrochok (i forsøget på at ændre folks kognitive strukturer), og hvordan der blev eksperimenteret med LSD. CIA-agenter gav eksempelvis hinanden LSD (og tog noter om, hvordan det påvirkede dem), men de gav også uanende personer LSD i drinks, og efter sigende blev LSD også sprøjtet ind i lukkede rum, hvor mennesker var til fest. Ud over disse forsøg forholder Kuschel sig i bogens sidste kapitler til de to psykologer James Elmer Mitchell og John Jessen, som i begyndelsen af 00'erne er medvirkende til at udvikle et særdeles hårdhændet 'forhørsprogram', der bliver taget i brug i krigen mod terror. Disse to psykologer fandt blandt andet inspiration i Seligmans teori om tillært hjælpeløshed og anbefalede CIA at udføre langvarig isolationsfængsling, søvndeprivation, nedkøling af kroppen og waterboarding, når de ville forhøre fanger. I bogens sidste – og bedste – kapitel beskriver Kuschel, hvordan American Psychological Associations etiske regler ændrede form fra 1950'erne og frem, og hvordan der i 2002 blev indført en passus, der rangerede amerikansk lovgivning over etiske retningslinjer. Hermed kunne amerikanske psykologer altså frit bryde etiske retningslinjer, så længe loven gav dem hjemmel for det.

Overordnet set fortæller Kuschels bog om en række hårrejsende forsøg og praksisser; han fortæller om episoder, der er så absurde, at man overvejer, om det er løgn. Eksempelvis beskriver bogen, hvorledes psykiateren Donald Ewen Cameron udsatte forsøgspersoner for daglige elektrochok (to-tre gange om dagen) i tredive dage i et forsøg på at nedbryde deres kognitive strukturer og udviske deres hukommelser. Efter disse behandlinger blev forsøgspersonerne fastspændt, givet LSD og blev i op til 16 timer om dagen udsat for at skulle lytte til de samme sætninger om og om igen. "Forsøget" resulterede blot i, at mange af de ca. 100 forsøgspersoner bagefter ikke længere var i stand til at udføre de mest basale menneskelige funktioner.

At stille skarpt på rædsler som ovenstående er vigtigt. Det er vigtigt, som Kuschel gør klart i løbet af bogen, at sådanne "forsøg" bedre kan beskrives som tortur, og det er vigtigt, at vi forsøger at undgå, at lignende ting bliver udført i dag.

Men det er også her, jeg som læser sidder tilbage med en lidt blandet oplevelse. Kuschels ærinde er prisværdigt, men hans historiefortælling fokuserer samtidig på enkeltpersoner og deres eksperimenter og adfærd. Og heri ligger måske bogens primære problem. På én og samme tid vil Kuschel gerne advare psykologstanden mod at udføre sådanne rædselsfulde eksperimenter, men samtidig er det en yderst begrænset *psykologihistorie*, han skriver. Snarere end at dykke ned i de strukturelle og historiske forudsætninger for at disse forsøg blev udført, får vi fortalt en række historier *om forsøgene*. Snarere end at undersøge kritisk og nuanceret, hvordan det var muligt for amerikanske psykologer at indgå i tætte samarbejder med CIA og udføre disse dybt rædselsfulde forsøg, så får vi en beskrivelse *af*, at dette fandt sted. Det er vigtigt at belyse sådanne historier. Men det er ligeså vigtigt kritisk at undersøge de historiske omstændigheder, der gør, at sådanne samarbejder kan finde sted.

Sagt på en lidt anden måde: Frem for kritisk at undersøge, hvordan en videnskab som psykologien bliver filtret ind i det militærindustrielle kompleks, fortæller Kuschel os altså historier om en række enkeltpersoners adfærd. På den måde går hans historiefortælling også glip af det store billede og at stille spørgsmål såsom, hvordan vi som et kollektiv af fagprofessionelle undgår at gentage historien. Et eksempel på dette er Mitchell og Jessens forhørsprogram, som de udviklede for CIA. Kuschel skriver selv, hvorledes deres psykologfaglige baggrund udi forhør var begrænset, og hvordan deres forhørsteknikker var uden videnskabelig basis og faktisk slet ikke virkede. Kritikken af dem er yderst berettiget, men det er et åbent spørgsmål, hvorledes det er *psykologien som fagfællesskab og videnskab*, som har et problem, eller om der snarere er tale om to specifikke psykologer, der gemmer en uetisk og uvidenskabelig praksis bag psykologiens videnskabelige autoritet. Og når Kuschel i bogens afslutning beskriver, at "[...] psykologers formelle status er ikke særlig høj i militæret, og deres protester mod anvendte forhørsmetoder vil næppe blive hørt.", så er det netop, at man bliver rådvild. På den ene side har psykologer ifølge Kuschel været i CIA's tjeneste, på den anden side vil psykologers protester sandsynligvis ikke blive hørt. Her savner jeg en grundigere og mere reflektiv undersøgelse af forholdet mellem psykologien som fagprofession og videnskab og så organisationer som CIA og det amerikanske militær.

Man hører også flere gange i bogen om, hvordan CIA (ofte uden for offentlighedens søgelys) sørgede for, at sponsorere forskningsprojekter, og Kuschel nævner i flæng, hvorledes bl.a. Erving Goffman (som vel at mærke slet ikke var psykolog!), Hans Eysenck, B. F. Skinner, Carl Rogers og George A. Kelly alle – i nogle tilfælde uden at være klar over det – har været i berøring med forskningsfonde, oprettet af CIA (under dæknave). Disse projekter var nogle gange direkte relateret til CIA's mål, og andre gange var de uden tydelig relation hertil. Kuschel skriver, at når CIA støttede forskellige forskningsprojekter, så var det blandt andet for at give deres forskningsfond et godt akademisk omdømme. Her savner man som læser flere kritiske refleksioner og uddybninger. Hvor mange penge blev fx Skinner og Goffman sponsoreret med? Hvilke forskningsprojekter var der tale om? Lod de deres forskning påvirke, eller var de ikke klar over, hvor pengene kom fra? Bør vi i dag – hvor der stadig læses Goffman, Skinner og Eysenck på de fleste universiteter – forkaste deres værker på grund af disse lyssky forbindelser? Jeg vil være tilbøjelig til at sige nej, men det er en overvejelse værd, hvilken konsekvens forbindelserne til CIA har haft, og det er ærgerligt, at Kuschel ikke tager dette op på mere fyldig vis. Kuschel skriver ganske vist, at denne strøm af penge fra militæret og efterretningstjenesterne betød, at APA (American Psychological Association) "[...] ændrede de etiske regler for psykologers etiske ansvar, hvorefter det blev muligt at eksperimentere på livet løs.". Her påstår Kuschel altså, at APA's ledelse under indflydelse af penge valgte at nedprioritere etiske retningslinjer. Det er, mildt sagt, en voldsom påstand, som Kuschel desværre ikke uddyber. Hvornår skete dette? Hvad er dokumentationen? Er der direkte bevis for, at APA's ledelse foretog en sådan prioritering, eller er der tale om et sammenfald af begivenheder? Først i bogens sidste kapitel (ca. 100 sider senere) tager Kuschel dette op igen, og her nævnes, så vidt jeg kan se, intet tydeligt om disse forbindelser. I stedet skriver Kuschel her, at APA's første sæt af etiske regler rent faktisk indeholdt retningslinjer om informeret samtykke, men han mener ikke, at disse var klare nok. Dette er muligt, men her savnes en langt større refleksivitet, klarhed og argumentation. Et sidste eksempel er, at Kuschel beskriver hvorledes Carl Rogers' havde en forbindelse til CIA. Først ønskede de at bruge hans terapeutiske teknikker til at udføre forhør, men de endte, ifølge Kuschel, med blot at bruge hans navn som et dække. Her citerer Kuschel en kilde (som ikke fremgår af referencelisten) for, at Rogers ingen problemer havde med at arbejde for CIA. Denne forbindelse er endnu et eksempel på åbenlyst interessante forbindelser mellem psykologiske koryfæer og CIA, som desværre ikke bliver uddybet eller diskuteret kritisk. På denne måde får vi blot en overfladisk læsning af, hvorledes psykologisk forskning har været (og nok stadig er) filtret ind i politik.

Samtidig er det desværre til tider utydeligt, hvornår Kuschel beskriver uetisk opførsel udført af *psykologer*, og hvornår det er CIA, der udsættes for et kritisk blik. Til tider glider bogen fra et kritisk blik på psykologers praksis og forskning over i diskussioner af CIA-agenters etisk anløbne adfærd. For mig at se undersøger bogen mere, hvordan CIA i tidens løb har brugt psykologien som et figenblad, der skal dække over eksperimenter med tortur, snarere end den afdækker (som titler indikerer), hvordan psykologer har været i "CIA's tjeneste" (med enkelte undtagelser). Hvis man kommer for en bog om *psykologi* som videnskabelig praksis, bliver man dels skuffet; kommer man for en bog om gruopvækkende historier om CIA og eksempler på psykisk tortur og torturkonventioner, så bliver man noget mere tilfreds. Alt i alt en bog med potentiale til meget mere, men med et enormt vigtigt projekt.

Af Rasmus Hoffmann Birk, cand.psych, ph.d., videnskabelig Assistent, Institut for Kommunikation og Psykologi, Aalborg Universitet

